

גל הנגד השלישי לליברליזם ולדמוקרטיה

פרופ' אלי פודה*

המאמר [פורסם בעיתון הארץ](#), ב-19 בפברואר 2017

דומה שברור כיום לכל, כי יציאתה של בריטניה מהאיחוד האירופי ובחירתו של דונלד טראמפ לנשיא ארצות הברית היו חלק מתהליך רחב יותר העובר על העולם. ניתן לצרף לתהליך זה את עליית ממשלים שמרניים-ימניים בהונגריה, פולין והפיליפינים, התחזקות משטרו והשפעתו של ולדימיר פוטין ברוסיה, צעדיו הדראקוניים של רג'פ טייפ ארדואן בטורקיה, ויד הברזל של עבד אל פתאח א-סיסי במצרים. גם את ישראל אפשר להכניס לרשימה לא מכובדת זו. העיניים נשואות עתה לבחירות השנה בהולנד, בצרפת ובגרמניה. גם שם צפויים גורמי הימין להתחזק, אם לא להגיע לשלטון.

עליית הימין מהווה איום חמור על הערכים הליברליים, ובמקרים מסוימים היא אף עלולה להביא לקריסת המשטר הדמוקרטי. התהליך החל בראשית שנות האלפיים. מאז, על פי חוקר מדע המדינה לארי דיאמונד, 27 דמוקרטיות נפלו. אם בשנת 2000 היו 63 אחוזים מאזרחי העולם, על פי נתוני Freedom House, תחת משטר דמוקרטי, הרי מאז 2013 רק כ-40 אחוזים חיים תחת משטר כזה. חוקרים ועיתונאים שונים מיהרו לכנות תופעה זו בשם "סוף הליברליזם" או "התמוטטות הסדר הליברלי העולמי".

הסיבות להתרחשות התופעה מגוונות: הגלובליזציה, שהביאה להתעשרות של חברות ענק על חשבון האזרחים, ולאובדן פרנסה כתוצאה ממעבר של מפעלים למדינות העולם שכוח העבודה בהם זול; הצפת העולם הראשון במיליוני פליטים, כתוצאה ממלחמות אזרחים, אבטלה ורעב, המאיימים על החלוקה הדמוגרפית הישנה והמוכרת; התפשטות טרור אלים וברוטלי, המעורר פחד קמאי ומעודד הסתגרות. תהליכים אלה הביאו לשתי תוצאות עיקריות: האחת, כמיהה למשטר "חזק" ולמנהיג כריזמטי שיביא סדר ויבלום את האיומים הללו; והשנייה, חיזוק הזהות הלוקלית, אם בדמות לאומיות שוביניסטית על גבול הפשיזם במדינות הנהנות מלגיטימציה טריטוריאלית (כמו במערב), או פונדמנטליזם דתי במקום שהמדינה אינה נהנית מלגיטימציה לקיומה (בחלקים מהמזרח התיכון ואפריקה).

במבט לאחור, תהליך זה אינו מפתיע. סמואל הנטינגטון, שניתח את הגל השלישי של הקמת משטרים דמוקרטיים בעולם — שהחל בפורטוגל וספרד במחצית שנות ה-70 והגיע לשיאו עם התפרקות ברית המועצות — טען כי הוא בא לאחר שני גלים של דמוקרטיזציה, שכל אחד מהם יצר גל הפוך: בשנים 1820-1922 קמו 29 דמוקרטיות בעולם. הגל הפוך החל עם עלייתו לשלטון של בניטו מוסוליני באיטליה ב-1922, והמשיך עם עליית הנאצים לשלטון בגרמניה ב-1933. הגל השני של דמוקרטיזציה החל לאחר מלחמת העולם השנייה, והגיע לשיאו ב-1962, אז מספר הדמוקרטיות הגיע ל-36. גם כאן התחולל גל הפוך, בשנים 1962-1975, אשר הוריד את מספר הדמוקרטיות ל-30 (לכאורה מבחינה אבסולוטית זה לא מספר גדול אולם מדובר בחמישית ממספר הדמוקרטיות אותה שעה).

הגל השלישי התחיל בפורטוגל ב-1974, ועד 1990 עוד 30 מדינות אימצו את המשטר הדמוקרטי. לפי הניתוח של הנטינגטון אפוא, כל גל של דמוקרטיזציה עורר, באופן דיאלקטי, גל נגדי, תולדה של כוחות פוליטיים, כלכליים וחברתיים שפעלו נגד הליברליזם והדמוקרטיה.

לכאורה יש בתפישה זו דבר מה אופטימי, שכן הגלים קשורים זה לזה, ולאחר כל גל שלילי יש לצפות לגל חיובי. אבל הבעיה כאן כפולה: ראשית, לפי הניסיון העבר, המעבר מגל לגל מתרחש לאחר מלחמות נוראות (מלחמת העולם השנייה), או מהפכות (נפילת ברית המועצות). דהיינו, הגל הרביעי — אם יגיע — יתרחש

* פרופ' אלי פודה מלמד בחוג ללימודי איסלאם ומזרח תיכון אוניברסיטה העברית, והוא חבר ועד מנהל במכון מיתונים.

בעקבות מפץ גדול שאין דרך לדעת את ממדיו כרגע. שנית, איננו יכולים להעריך כמה ארוך יהיה הגל הנוכחי. בעבר, משך הגלים ההפוכים לא חרג משני עשורים, אולם הגל הנוכחי, אם אכן החל בראשית שנות האלפיים, לא ברור אם עדיין הגיע לשיאו, ובכל מקרה ברור שהוא ילווה אותנו בשנים הקרובות.

ההתפתחויות הללו קוראות לשידוד מערכות של הכוחות הליברלים שבכל מרחב הקשת הפוליטית. ראשית חוכמה היא בהבנת עוצמתו של האיום על קיומם של ערכים ליברלים, אשר נחשבו עד לא מזמן לאוניברסליים, או כאלה הראויים להיחשב אוניברסליים. שידוד המערכות צריך להיעשות ברמת המדינה, אולם בה במידה הוא דורש יצירה של קואליציות חוצות גבולות, השמות להן למטרה ליצור חזון ליברלי ודמוקרטי. הרי גם בארה"ב, בסופו של חשבון, יותר ממחצית הקולות הצביעו בעד תפישת עולם אלטרנטיבית, לא זו שנבחרה. זו, אם תרצו, עובדה אלטרנטיבית, אלא שבמקרה זה היא גם נכונה. קולות אלה נמצאים בכל מקום, במינון כזה או אחר. גם בישראל.